

ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ ЯК ОСНОВА СТАБІЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Розглянуто проблеми формування середнього класу в Україні як основи стабільності соціально-економічної системи держави. Окреслено основні підходи та визначено поняття «середній клас». Проаналізовано можливості та підґрунтя формування середнього класу в Україні.

Подано економетричну оцінку взаємозв'язку основних соціально-економічних показників України та інших країн світу за допомогою інструментарію нелінійного програмування. Визначено причини та перешкоди становлення середнього класу в українському суспільстві. Запропоновано напрями розвитку середнього класу за умов формування довготермінової стратегії соціальної безпеки України.

Ключові слова: *середній клас, соціально-економічна система держави, соціально-економічний розвиток, соціальна політика, соціальна безпека.*

Постановка проблеми. Посттрансформаційний та післякризовий етап соціально-економічного розвитку України характеризується глибокою деформацією механізму державного управління, невизначеністю моделі соціальної політики держави, відсутністю системного підходу до формування державних соціальних гарантій та сучасного інструментарію вибору пріоритетів соціальної політики та механізмів її реалізації, низькою ефективністю соціальних програм, а також недосконалістю нормативно-правового забезпечення у сфері соціального захисту, що проявляється у відсутності довгострокової соціальної стратегії, у надто низькому рівні життя населення та у зниженні рівня соціально-економічної безпеки держави.

Процес ринкової трансформації пострадянських країн, перехід до нових форм державного управління, а також глибокі соціальні перетворення, які були спрямовані на переорієнтацію адміністративно-планової системи господарювання до становлення ринкового середовища, необхідного для ефективного функціонування економіки, спричинили велику кількість ризиків і загроз економічній безпеці держави [1, с. 424–425] та супроводжувалися стратифікаційними перетвореннями, створенням якісно нової класової структури трансформаційного суспільства – середнього класу. Саме від соціально-економічної діяльності середнього класу, як невід'ємного елементу ринкової економіки, основного платника податків, гаранта реалізації державних соціальних

програм та рушійної сили у здійсненні демократичних перетворень і формування громадянського суспільства, залежить успішність ринкових реформ та ефективної макроекономічної політики держави.

Стан дослідження. Вивчення проблеми формування середнього класу в Україні має багатогранний характер і висвітлено у працях відомих вітчизняних і зарубіжних науковців. Основи сучасного розуміння суті середнього класу як соціально-економічної категорії закладено в роботах Арістотеля й Платона та отримали подальший розвиток у працях К. Маркса, Ф. Енгельса, М. Вебера [2, с. 3]. Вагомий внесок у висвітлення цієї проблеми у транзитивній економіці зробили російські вчені: Р. Авраамов, О. Авраимова, Л. Овчарова, О. Олександрова, В. Сенчагов, серед українських учених-економістів О. Олександрова, І. Бабець, А. Базилюк, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, Я. Гончарук, Т. Заславська, О. Іляш, Е. Лібанова, М. Флейчук, Л. Яремко та інші. Проте на сучасному етапі, за умов складного соціально-економічного становища населення України, питання формування середнього класу набуло недостатнього висвітлення та потребує посилення уваги і науковців, і органів державної влади.

Мета статті – визначення проблем формування середнього класу в сучасному українському суспільстві як основи стабільності соціально-економічної системи держави.

Виклад основних положень. Посттрансформаційний етап розвитку соціально-економічної системи України та перехід до ринкової економіки характеризується стійкою матеріальною нерівністю, низьким рівнем життя населення, неефективністю здійснюваних реформ, а також відсутністю стабільного економічного, політичного та культурного розвитку держави.

Основною проблемою держави є створення соціально орієнтованої економічної системи, забезпечення соціальної справедливості в суспільстві та усунення соціальних протиріч, що можна досягнути, сформувавши середній клас.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства середній клас розглядається як основна складова політики подолання бідності та як головний внутрішній інвестор – джерело наповнення бюджету, адже на сучасному етапі відчувається загострення проблем соціальної нерівності, відтак – збагачення окремих людей з паралельним зuboжінням переважної більшості населення країни. Саме від формування середнього класу як соціальної бази ринкових реформ і активної суспільної сили, що виражає і обстоює інтереси всього суспільства, залежить створення демократичної держави і громадянського суспільства.

Значимо, що приватизаційні процеси, які відбувалися в Україні, не сприяли посиленню соціальної захищеності працівників приватизованих підприємств і сталому розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, а ускладнювали реалізацію конституційних прав громадян. Розподіл результатів використання державної власності призвів до надмірного соціального розшарування та до поляризації доходів. Відбувся перерозподіл загального обсягу грошових доходів на користь високоприбуткових груп з одночасним скороченням частки доходів найбідніших груп населення та зростанням надмірної кількості різноманітних видів соціальної допомоги і пільг. Формування середнього класу дозволить забезпечити політичну, економічну та соціальну стабільність в державі.

Можна вважати, що перші спроби сформувати середній клас в Україні були зроблені у 1990-их роках. охоплювали працівників науки, освіти, охорони здоров'я, кваліфікованих спеціалістів індустріальних галузей виробництва, частини партійної та державної еліти, яка на той час мала високі доходи та заощадження. Проте трансформаційна перебудова та перехід до ринкових відносин спричинили втрату прибутків та заощаджень, а нереалізовані освітньо-кваліфікаційні навички не дозволили опанувати нові види діяльності у сфері надання послуг.

Трансформаційні процеси в класовій структурі суспільства гальмували його стійкий розвиток та в умовах перехідної економіки призвели до необхідності формування середнього класу, основними ознаками якого є рівень матеріального добробуту та споживання, рівень освіти та професійно-кваліфікаційний статус, економічні та соціальні мотивації праці, спосіб і стиль життя, самоідентифікація, здатність до самоорганізації.

В економічній літературі окреслено різноманітні підходи до визначення поняття «середній клас», які детальніше подано у табл. 1.

Таблиця 1

**Основні підходи до становлення поняття «середній клас»
і визначення його сутності**

№ з/п	Період	Сутність поняття «середній клас»
1	2	3
1	1766 р. «Оксфордський словник англійської мови»	Уперше зафіксовано вживання терміна «середній клас»

1	2	3
2	А. Шанкін	Розкриває поняття відповідно до ознак «середнього класу»: економічної (матеріальної, фінансової) незалежності, професіоналізму та високої самооцінки громадянина, яка ґрунтується на його усвідомленні своєї значущості в громадському житті. «Середній клас» вирізняється особливим менталітетом, а не певним рівнем доходів
3	Т. Ковальчук	«Середній клас» – це економічно активна частина громадян, що мають відповідний для людини ХХІ ст. рівень матеріального забезпечення, досягають його власною працею, усвідомлюють свої економічні та соціально-економічні інтереси і активно діють заради їх реалізації, а також є надійною опорою ринково-демократичних перетворень
4	О. Барановський	Середнім класом можна вважати соціальну групу, що володіє набором певних характеристик: визначений рівень доходів, володіння нерухомістю, наявність своєї справи, висока професійна освіта та кваліфікація, відносна задоволеність статусом, помірний політичний консерватизм, зацікавленість у підтримці соціального порядку і стійкості, суб'єктивна ідентифікація себе із середнім класом
5	Е. Лібанова	Наявність у суспільстві потужного середнього класу означає наявність внутрішніх джерел фінансування в бізнес, житло, освіту; високий платоспроможний попит населення, масштабний внутрішній ринок і зростання зайнятості; можливість населення відстоювати свої права і прагнення у визначених законодавством межах
6	А. Гальчинський	Середній клас забезпечує еволюцію суспільства за траєкторією посттрансформаційного розвитку і виконує важливу роль у формуванні світоглядних, зокрема, моральних стандартів
7	Т. Заславська	Середній клас володіє високим інноваційним потенціалом, може впливати на суспільний розвиток, транслувати зразки поведінки нижнім прошаркам
8	В. Кузьменко	Середній клас виступає урівноважувачем інтересів різних верств населення

1	2	3
9	В. Антонюк	Середній клас є стабілізатором суспільства, сприяє встановленню суспільного порядку, виступає гарантом суспільної безпеки, враховуючи інтереси різних соціальних груп та забезпечуючи їх взаємозв'язок, показує приклад заможного життя, ініціює і здійснює економічні та технологічні інновації, є основною рушійною силою ринкових реформ в умовах перехідної економіки
10	В. Сенчагов	З огляду на роль середнього класу в суспільстві головна ознака віднесення людей до цього класу – розмір їх середньодушових доходів, що забезпечує можливості активної купівлі товарів і послуг та формування заощаджень

Систематизувавши запропоновані визначення, можна стверджувати, що середній клас – це економічно активна соціальна група населення, яка володіє високим інтелектуальним та інноваційним потенціалом, високою професійною освітою та кваліфікацією, має достатній рівень матеріального забезпечення та платоспроможності, користується власним рухомим та нерухомим майном, усвідомлює свої соціально-економічні інтереси, формує моральні стандарти та суспільний порядок, а також виступає стабілізатором суспільства і соціального порядку. Як бачимо, однією із основних характерних рис середнього класу у розвинутих країнах є високий освітній рівень представників цього прошарку. З метою визначеності можливості формування середнього класу в Україні, вважаємо за доцільне проаналізувати чисельність населення, яке навчалось у навчальних закладах освіти з 2000 р. (рис. 1).

Отож, в Україні з 2000 до 2013 рр. відбулися такі зміни: чисельність населення, яке здобувало освіту, різко зменшилася із 9220 тис. осіб у 2000–2001 н. р. до 6815 тис. осіб у 2012–2013 н. р., в тому числі й осіб, які здобували вищу освіту (1403 тис. осіб у 2000–2001 н. р., 2365 тис. осіб у 2008–2009 н. р., 1825 тис. осіб у 2012–2013 н. р.).

Середній клас у сучасному суспільстві повинен бути домінуючою соціальною групою, оскільки є основним носієм інтелектуального та соціального капіталу, реалізує у суспільстві функції соціального контролю за владними структурами та представниками великого бізнесу, що впливає на співвідношення приватних і соціальних затрат та вигод [2, с. 7].

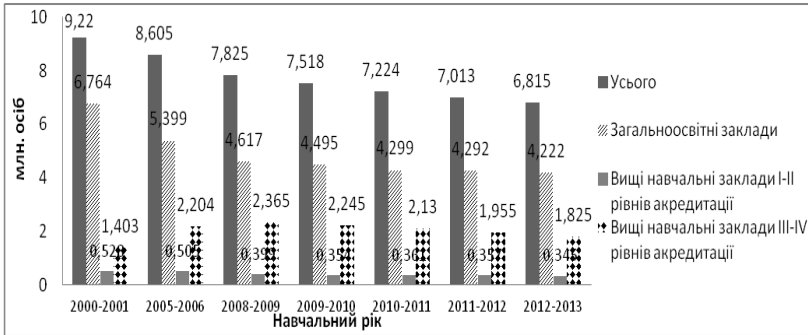


Рис. 1. Динаміка чисельності осіб, які навчалися у навчальних закладах України у 2000–2013 рр.

Складено за: [3; 4].

Тому, досліджуючи процеси становлення середнього класу в Україні, необхідно враховувати певну частину населення, яка отримує високі доходи, але не належить до середнього класу, бо їхні грошові надходження є частинами нелегальних капіталів, пов'язаних із тіншовим бізнесом і корупцією. Така категорія населення не зацікавлена в соціально-економічній та політичній стабільності суспільства. За таких умов вважається доцільним простежити динаміку індексу сприйняття корупції (рис. 2) за останні роки та її вплив на формування середнього класу.

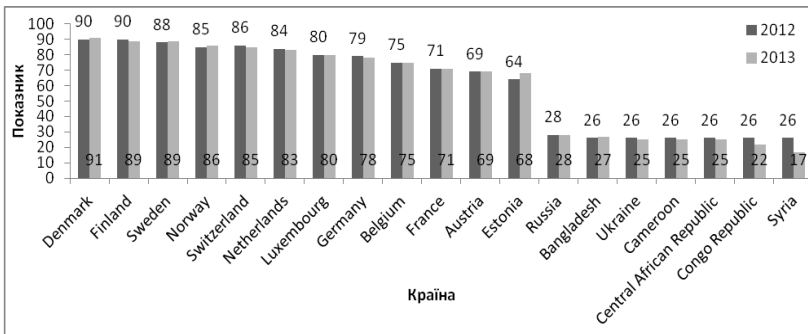


Рис. 2. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні та окремих країнах світу

Складено за: [5].

Результати аналізу засвідчили, що за індексом сприйняття корупції у світовому рейтингу у 2013 р. Україна посідає 144 місце та знаходиться серед таких країн, як Росія, Бангладеш, Камерун, Центральна Африканська Республіка, Республіка Конго та Сирія, що підтверджує низький соціально-економічний розвиток держави, високий рівень корумпованості та тінізації в державному секторі та перешкоджає стійкому економічному розвитку держави, становленню середнього класу, а також знижує рівень соціальної безпеки України.

Використання інструментарію нелінійного програмування доводить, що в умовах 2012 року серед основних країн світу простежується посередній зв'язок між ВВП на одну особу та коефіцієнтом сприйняття корупції (рівняння 1).

$$Y = -5536,42 + 0,76 \times x_1, R = 0,756; p\text{-level} = 0,000003, \quad (1)$$

де Y – ВВП на одну особу; x_1 – коефіцієнт сприйняття корупції; R – коефіцієнт регресії.

Якщо у вибірку включити лише країни з низькими показниками ВВП на одну особу та високим рівнем корупції, до яких належить і Україна, та не враховувати показники високо розвинутих країн, то простежується посередній зв'язок між цими показниками (рівняння 2).

$$Y = 101,80 + 0,61 \times x_1, R = 0,606; p\text{-level} = 0,028 \quad (2)$$

де Y – ВВП на одну особу; x_1 – коефіцієнт сприйняття корупції; R – коефіцієнт регресії.

Вважається доцільним простежити зв'язок між зазначеними показниками серед країн з високою часткою ВВП на одну особу та низьким рівнем корупції (рівняння 3).

$$Y = 2761,41 + 0,32 \times x_1, R = 0,323; p\text{-level} = 0,281 \quad (3)$$

де Y – ВВП на одну особу; x_1 – коефіцієнт сприйняття корупції; R – коефіцієнт регресії.

Варто відзначити високе значення р-лєвел, яке ми отримали в результаті аналізу, що пов'язано із використанням річних даних і великою їх кількістю у другому і третьому випадках.

Результати дослідження доводять відсутність зв'язку між обраними показниками в країнах з високими показниками ВВП на одну особу та коефіцієнту сприйняття корупції та посередній зв'язок у країнах із низьким рівнем соціально-економічного розвитку. На основі

цього дослідження можна стверджувати, що існує обернено пропорційна залежність між корупцією та ВВП на одну особу, адже зростання рівня корупції призводить до зменшення частки ВВП на одну особу, а також впливає на скорочення видатків на соціальні заходи.

За таких обставин виявляється необхідним прослідкувати зміну обсягів видатків Зведеного бюджету України на соціальну сферу (рис. 3).

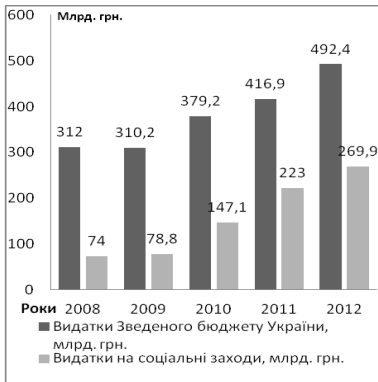


Рис. 3. Динаміка видатків Зведеного бюджету України на соціальні потреби та на соціально-культурні заходи, 2008–2012 рр.

Складено за: [6].

Зауважимо, що політика держави спрямована на поступове підвищення обсягів фінансування соціальної сфери, про що свідчить стрімке зростання видатків на соціальні заходи із 74 млрд грн у 2008 р. до 269,9 млрд грн у 2012 р. (рис. 3). Обсяги видатків Зведеного бюджету спрямовані на досягнення основних соціальних цілей: соціальний захист і соціальне забезпечення; освіту; духовний і фізичний розвиток; охорону здоров'я та житлово-комунальне господарство. Спостерігається значне збільшення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення з 74,07 млрд. грн у 2008 р. до 125,31 млрд. грн у 2012 р. Нижчими темпами фінансувалося житлово-комунальне господарство (–1470,4 млн. грн) у 2009 р. порівняно з 2008 р. та підвищилося у 2013 р. порівняно з 2008 р. лише на 11,09 млрд. грн. Незначними обсягами фінансування забезпечувалась сфера охорони здоров'я та сфера духовного та фізичного розвитку, що спричинило виникнення у цих

сферах соціальної напруженості. З метою подолання і попередження негативних процесів у суспільстві та для зменшення соціальної напруженості необхідно негайно розробити дієву стабілізаційну політику, яка дозволить переглянути принципи системи адресної допомоги, дасть змогу підвищити рівень життя населення шляхом підвищення ефективності виробництва на базі науково-технічного прогресу, повної зайнятості населення, стабільності цін, досягнення збалансованості у зовнішньоекономічних зв'язках, проявиться у стабільному курсі національної валюти та ефективності міжнародних фінансових операцій, а також підвищить рівень соціальної безпеки держави.

Формування середнього класу в Україні повинно стати одним із ключових аспектів нової соціально-економічної політики держави та базуватися на розвитку господарської ініціативи та самодіяльності у формі малого та середнього бізнесу, посиленні соціальної орієнтації в розвитку підприємств. Як свідчать дані рис. 4, з 1997 р. до 2006 р. відбувалося становлення приватного підприємництва і спостерігається різке збільшення кількості підприємств і організацій, що продовжується упродовж наступних років. І станом на 2013 р. в Україні функціонує близько 13,4 тис. підприємств і організацій.

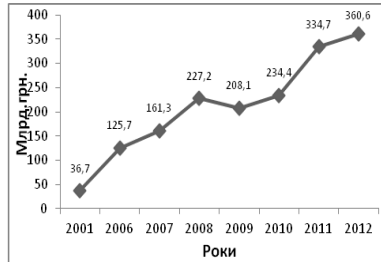
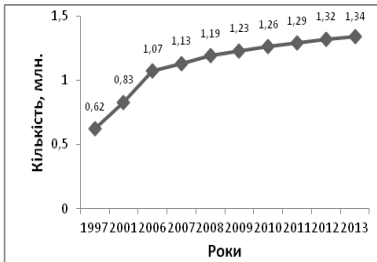


Рис. 4. Кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) та обсяги податкових надходжень до бюджету України

Складено за: [3; 4].

Водночас середній клас повинен стати основним платником податків, тому поряд із збільшенням чисельності підприємств і організацій доцільно простежувати зміну податкових надходжень до державного бюджету. Рис. 4 засвідчує, що із 2001 р. обсяги податкових надходжень поступово збільшувалися із 36,7 млрд. грн до 227,2 у 2008 р., проте, у 2009 р. до бюджету надійшло на 19,1 млрд. грн менше, ніж

у 2008 р., що можна пояснити сплеском світової фінансової кризи, яка вплинула на фінансово-економічну ситуацію в країні, зокрема і на акумуляцію фінансових ресурсів. З 2010 р. простежується стійка тенденція до збільшення обсягів надходжень до державного бюджету.

Водночас спостерігається зростання дефіциту бюджету з 2006 р. (рис. 5), що засвідчує боргову залежність від позичальників.

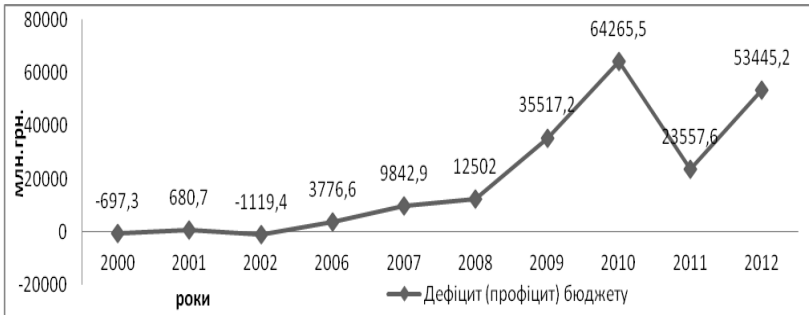


Рис. 5. Динаміка рівня дефіциту бюджету України у 2000–2012 рр.

Складено за: [3; 12].

Зазначимо, що останніми роками профіцит бюджету був лише у 2000 р. (-697,3 млн. грн) та у 2002 р. (-1119,4 млн. грн). У 2011 р. у зв'язку із випуском щодо спеціального фонду Державного бюджету України облігацій внутрішньої державної позики для погашення заборгованості минулих років дефіцит бюджету зменшився на 36,66% з 64265,5 млн. грн до 23557,6 млн. грн. Проте у 2012 р. видатки перевищили доходи до державного бюджету на 53445,2 млн. грн.

З огляду на це, можна вважати, що розвиток підприємництва є одним із основних чинників економічного зростання, створює нові робочі місця, наповнює державний бюджет, накопичує людський капітал, який, своєю чергою, потребує постійного інвестування. Інвестиції в людський капітал є головним ресурсом середнього класу, адже виступають чинником соціально орієнтованого економічного зростання, сприяють підвищенню рівня життя населення та формуванню нової моделі споживання відповідно до потреб представників середнього класу – стандарту добробуту. За цим стандартом передбачаються придбання якісних товарів тривалого користування, житла, поліпшення житлових умов, можливість підвищення власного освітнього рівня чи якісної освіти дітей, охорони здоров'я, відпочинку [2], відображає

наявність у домогосподарств окремих товарів тривалого користування. Для визначення можливості формування середнього класу в українському суспільстві доцільно проаналізувати забезпеченість населення товарами повсякденного використання (табл. 2), що засвідчить рівень матеріального забезпечення населення та його платоспроможність.

Дані табл. 2 підтверджують поступове збільшення у домогосподарств окремих видів товарів, зокрема автомобілів з 17 шт. на 100 домогосподарств у 2000 р. до 22 шт. у 2012 р. Поступово збільшувалася і кількість холодильників і морозильників, пральних машин і кольорових телевізорів.

Таблиця 2

Наявність у домогосподарств окремих товарів тривалого користування
(у середньому на 100 домогосподарств)

№ з/п	Вид товару, шт.	Рік				
		2000	2005	2008	2010	2012
1	Автомобілі	17	16	20	21	22
2	Мотоцикли	7	4	3	2	2
3	Мобільні телефони	...	44	149	167	187
4	Холодильники, морозильники	93	99	106	109	112
5	Пральні машини	74	77	84	85	87
6	Телевізори кольорові	69	91	107	110	115
7	Фотоапарати	22	36	38	26	21
8	Персональні комп'ютери	1	9	22	25	33
9	Мікрохвильові печі	1	9	29	33	41
10	Кухонні комбайни	3	5	9	10	12
11	Супутникові антени	0	1	10	13	18
12	Швейні машини	48	35	31	28	25

Складено за: [4, с. 198].

Варто зазначити про різке збільшення наявності у користуванні домогосподарств мобільних телефонів (з 44 шт. у 2005 р. до 187 шт. у 2012 р.), персональних комп'ютерів (з 1 шт. у 2000 р. до 33 шт. у 2012 р.), мікрохвильових печей (з 1 шт. у 2005 р. до 44 шт. у 2012 р.) та супутникових антен (з 0 шт. у 2005 р. до 18 шт. у 2012 р.). Водночас розпочалося зменшення попиту на мотоцикли (з 7 шт. у 2005 р. до 2 шт. у 2012 р.) та швейні машини (з 48 шт. у 2005 р. до 25 шт. у 2012 р.). Проте купівельна спроможність більшості населення в Україні, рівень і структура споживання й досі не відповідають стандарту добробуту середнього класу. Значно зменшуються обсяги

вітчизняного виробництва холодильників і морозильників, тоді як у Росії та Білорусі воно зростає швидкими темпами (рис. 6). Аналогічна тенденція спостерігається і щодо виробництва телевізорів, що засвідчує посилення залежності від закордонного товаровиробника та перевагу імпорту над експортом.

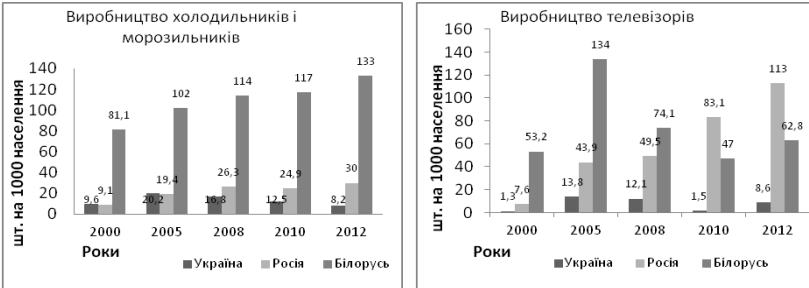


Рис. 6. Виробництво основних груп товарів повсякденного використання в Україні, Росії та Білорусі, 2000–2012 рр.

Складено за: [7, с. 45–46].

Також необхідно проаналізувати доходи та витрати населення на придбання товарів і послуг. Як бачимо (рис. 7), простежується прямо пропорційна залежність між витратами населення на придбання товарів і послуг та їх доходами.

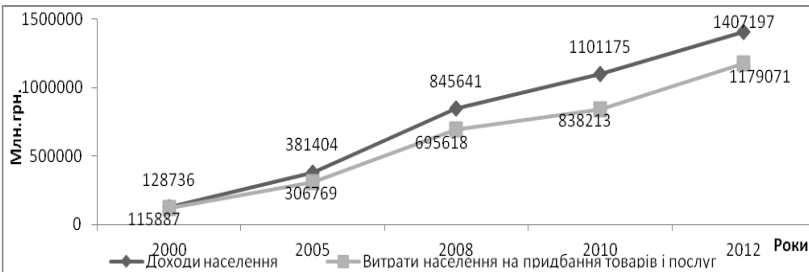


Рис. 7. Динаміка доходів і витрат населення України у 2000–2012 рр.

Складено за: [4; 8].

Проте абсолютна протилежність простежується за аналізу доходів і витрат населення в розрахунку на одну особу в розрізі регіонів України (рис. 8).



Рис. 8. Динаміка доходів і витрат населення України за регіонами в розрахунку на одну особу у 2012 рр.

Складено за: [9].

Це дослідження доводить значну перевагу витрат населення над їхніми доходами в усіх регіонах країни. Така ситуація підтверджує наявність у населення нелегальних доходів, які витрачаються на придбання товарів і послуг, та засвідчує наявність в Україні тіньової економіки.

В. Сенчагов вважає, що представники середнього класу, володіючи основною сумою грошових доходів, є головними покупцями товарів і послуг, формують масовий платоспроможний попит на внутрішньому ринку, відтак стимулюють вітчизняне виробництво і економічне зростання [10, с. 665].

Проте кожен тип економічних систем характеризується рівністю або нерівністю отримуваних доходів населенням. Основними чинниками нерівності в доходах є диференціація залежно від індивідуальних здібностей, освіти, професійного досвіду, від розподілу власності, рівня потреб і можливостей. За таких умов здебільшого спостерігається соціальна нерівність, яку держава намагається подолати за допомогою механізмів соціальної справедливості за перерозподілу доходів. Крім того, в Україні відсутня цілісність системи «освіта-професія-дохід», кваліфікована та фахова праця не цінується і не оплачується належним чином. Відповідно й пенсійне забезпечення населення також поляризоване. Формування середнього класу стає неможливим без включення до нього значної частини пенсіонерів. У розвинених країнах саме пенсіонери, які отримують, як правило, високі пенсії, забезпечують істотну частину платіжного попиту [10, с. 665]. Якщо простежити градацію середнього розміру пенсій в Україні (табл. 3), то спостерігається різкий розрив між найвищим і найнижчим розміром пенсії.

**Розміри пенсійного забезпечення
різних категорій населення України**

Закони та нормативно-правові акти	Середній розмір пенсії, грн (станом на 1 січня)					
	2001	2006	2010	2011	2012	2013
Усього	83,66	406,82	999,02	1121,76	1223,25	1430,00
«Про статус народного депутата України»	1103,53	14708,33	15622,33	15541,50	15426,68	15427,28
«Про Кабінет Міністрів України»	-	-	14981,19	15088,30	15119,77	14984,34
«Про дипломатичну службу»	-	1000,00	3000,00	-	-	8750,00
«Про статус суддів»	242,86	1655,56	5879,90	6253,68	7461,62	7795,42
«Про прокуратуру»	402,06	1743,87	6108,33	6233,47	6371,16	6684,51
«Про Національний банк України»		1186,77	5015,86	5448,56	5888,89	5943,10
Митний кодекс	184,00	610,53	4630,12	4592,81	4532,67	4460,74
Положення про помічника-консультанта народного депутата	345,00	1315,60	3465,16	3581,19	3613,73	3652,26
«Про наукову і науково-технічну діяльність»	324,00	989,86	2379,86	2674,68	3052,32	3558,65
«Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»	254,56	803,48	2944,89	3029,84	3114,96	3146,10
«Про державну службу»	216,33	943,33	2958,41	3030,00	3094,72	3102,95
«Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»	233,80	912,69	1667,68	2279,08	2771,24	3092,10
«Про службу в органах місцевого самоврядування»	-	711,20	2738,18	2823,83	2873,40	2852,40
«Про судову експертизу»	291,46	845,41	2310,33	2494,42	2634,23	2745,45
«Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ»	118,61	602,32	1347,87	1506,55	1841,54	2302,93
«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»	-	397,29	967,16	1083,96	1177,77	1383,21
«Про пенсійне забезпечення»	80,76	330,66	647,99	787,01	869,10	971,09

Складено за: [11].

В Україні, відповідно до чинних нормативно-правових актів, найвищий рівень пенсійного забезпечення отримують депутати (1103,53 грн у 2001 р. та 15427,28 грн у 2013 р.), а найнижче – категорії осіб, які визначені Законом України «Про пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», до яких належать і представники так званого середнього класу. Загалом, розрив між найвищим і найнижчим розмірами пенсії у 2001 р. становив 1022,71 грн, а у 2013 р. – 14456,19 грн. Як бачимо, в Україні є усі підстави для віднесення окремих категорій пенсіонерів до представників середнього класу, адже у них виникає можливість зберігати свої заощадження у вигляді банківських депозитів, трансформувати їх через банківську систему в пенсійні та страхові фонди, а також через фондовий ринок в інвестиції, що, своєю чергою, відповідає основним вимогам середнього класу.

Висновки. Проаналізувавши проблеми та можливості формування середнього класу в Україні, можна зробити висновки про те, що в результаті трансформації економіки країни в українському суспільстві середній клас досі не виокремився. На сучасному етапі розвиток середнього класу потребує докорінної модернізації інститутів держави та формування громадського суспільства, вимагає державного реформування через демократизацію, ефективний розподіл економічної та політичної влади, «прозорість» і підзвітність суспільству [2]. Формування доволі міцного та численного соціального прошарку – середнього класу – стане найважливішою умовою подолання глибокого та стійкого майнового розшарування суспільства на багатих та бідних і злиденних. Будучи задоволеними своїм матеріальним і соціальним становищем, представники середнього класу зберігатимуть соціальний мир і стабільність у суспільстві. Основний шлях формування середнього класу в Україні – це істотне зростання реальної заробітної плати і орієнтація прожиткового мінімуму на більш високу якість життя людини, проте необхідно зважати на те, що підвищення грошових доходів населення має бути узгодженим із іншими макроекономічними показниками, оскільки може спричинити зростання рівня інфляції. Крім того, для ефективності процесів соціальної консолідації, зміцнення держави та становлення соціального класу необхідно впровадити механізм соціального контракту між державою, бізнесом та інститутами громадського суспільства [2].

Безумовним є й те, що процес формування середнього класу повинен ґрунтуватися на стійкому зростанні конкурентних переваг, які насамперед пов'язані із безробіттям, якістю робочої сили і рівнем її оплати. На жаль, останніми роками в Україні спостерігаються

проблеми розвитку ринку праці, зокрема надмірні темпи зростання зайнятості у неформальному секторі економіки. Водночас формування доходів громадян відбувається через застосування механізмів тіньового сектора економіки, а більшість представників середнього класу формують свій життєвий рівень і добробут за рахунок тіньового капіталу. Економічна політика держави має передбачати максимальну мобілізацію всіх ресурсів країни, сприяти розвитку господарської ініціативи і самодіяльності населення, насамперед у формі малого та середнього бізнесу, посилити соціальну орієнтацію в розвитку підприємств, регіонів і економіки країни загалом. Ця довгострокова соціально орієнтована політика повинна бути спрямована на зниження реального рівня безробіття, посилення економічної активності і мобільності населення, підвищення його доходів, рівня добробуту, тобто покращення соціального захисту населення, на підвищення рівня соціальної безпеки держави. На базі соціально орієнтованої економіки сучасного типу досягнеться наближення рівня життя населення до середніх європейських стандартів його якості [12, с. 181], що на сучасному етапі є надзвичайно актуальним, оскільки в результаті здійсненого нами дослідження доведено, що в Україні, як і в окремих країнах світу, простежується сповільнення економічного зростання, зниження стандартів життя, рівня людського розвитку та рівня економічної безпеки в соціальній сфері.

1. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: монографія / М. І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

2. Лучко Т. І. Економічні основи формування середнього класу в країнах ринкової трансформації: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Т. І. Лучко. – Х.: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2005. – 21 с.

3. Статистичний щорічник України за 2012 рік: збірник / за редакцією О. Г. Осауленка; відповідальний за випуск О. Е. Остапчук. – К., 2013. – 552 с.

4. Україна у цифрах у 2012 році: статистичний збірник / за редакцією Олександра Григоровича Осауленка. – К., 2013. – 249 с.

5. Corruption Perceptions Index 2013. Corruption remains a global threat. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>

6. Річні звіти НБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

7. Україна та країни СНД, 2012: статистичний збірник; відповідальний за випуск О. А. Вишневська. – К., 2013. – 92 с.

8. Україна у цифрах у 2011 році: статистичний збірник / за редакцією Осауленка Олександра Григоровича. – К., 2012. – 251 с.

9. Регіони України: статистичний збірник / за редакцією Олександра Григоровича Осауленка. Ч. II. – К., 2013. – 783 с.

10. Экономическая безопасность России: Общий курс: учебник / под ред. В. К. Сенчагова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: БИНОМ; Лаборатория знаний, 2010. – 815 с.

11. Соціальний захист населення України: статистичний збірник. – К., 2012. – 119 с.

12. Мацола М. М. Середній клас суспільства в системі пріоритетів державної соціальної політики. / М. М. Мацола. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_10/180.pdf.

13. Статистичний щорічник України за 2007 рік: збірник / за ред. О. Г. Осауленка; відповідальний за випуск П. П. Забродський. – К., 2008. – 572 с.

Виничук М. В. Формирование среднего класса как основа стабильности социально-экономической системы

Освещены проблемы формирования среднего класса в Украине как основы стабильности социально-экономической системы государства. Обозначены основные подходы и определено понятие «средний класс». Проанализированы возможности и основы формирования среднего класса в Украине. По дано эконометрическую оценку взаимосвязи основных социально-экономических показателей Украины и других стран мира с помощью инструментария нелинейного программирования. Определены причины и препятствия становления среднего класса в украинском обществе. Предложены направления развития среднего класса в условиях формирования долгосрочной стратегии социальной безопасности Украины.

Ключевые слова: *средний класс, социально-экономическая система государства, социально-экономическое развитие, социальная политика, социальная безопасность.*

Vinichuk M. V. The middle class forming as the basis of socio-economic stability.

The problems of the middle class in Ukraine as the basis for social and economic stability of the state. Marked dependence on socio-economic activities of the middle class as an integral element of the market economy, the primary taxpayer guarantees of state social programs and the driving force in the implementation of democratic reforms and formation of civil society and the progress of market reforms and effective macroeconomic policy. The basic premise the need to create a middle class in Ukraine. Outlines approaches leading scientists and economists and definitions of «middle class.» Possibilities and foundation of the middle class in Ukraine. A comparative analysis of the key characteristics of the middle class in the developed countries of the world and in Ukraine. Posted econometric estimation of the relationship of basic socio-economic indicators for Ukraine and other countries of the world by using tools of nonlinear programming. The results of the study proved that in Ukraine, as in some countries, is evident slowdown in economic

growth, decline in living standards, reducing human development and economic security in the social sphere. Examined the main aspects of the new socio-economic policy and its focus on economic development initiative and independent action in the form of small and medium sized businesses. Attention is focused on improving the social orientation of the development of companies. The reasons and obstacles of the middle class in Ukrainian society. Directions of the middle class in the conditions of formation of long-term strategies for the social security of Ukraine, which should be aimed at reducing the real level of unemployment, increased economic activity and mobility, increasing its revenue, welfare, ie improving social protection, to enhance the social security of the state.

Key words: *middle class, socio-economic system of the state, economic and social development, social policy, social security.*

Стаття надійшла 12 березня 2014 р.

УДК 336

О. Р. Волос

ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ ТА НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ

Обґрунтовано, що інвестиційна безпека базується на інвестиційному кліматі та регулюванні інвестиційного ринку України. Проаналізовано динаміку показників інвестиційної діяльності та здійснено оцінку рівня інвестиційної безпеки України. Визначено основні загрози інвестиційній безпеці та окреслено напрями розв'язання інституціональних проблем розвитку інвестиційної сфери в Україні. Охарактеризовано найважливіші тенденції зміни рівня інвестиційної безпеки та надано пропозиції щодо усунення основних загроз у інвестиційній безпеці України.

Ключові слова: *інвестиційна безпека, інвестиційний клімат, індикатори, загрози, порогові значення, інтегральний індекс.*

Постановка проблеми. За умов реформування вітчизняної економіки та інтеграції України до світового ринку капіталів актуалізуються питання, пов'язані із забезпеченням фінансової національної безпеки. Як складова економічної, фінансова безпека є поняттям інтегральним і залежить від стану та динаміки зміни золотовалютних резервів, рівня інфляції, внутрішньої та зовнішньої заборгованості, ефективності бюджетної політики та розвитку інвестиційної сфери. Очевидно, що забезпечити належний рівень фінансової безпеки можна лише через оптимізацію рівня її складових і співвідношення між ними.

Однією з найважливіших складових, на наш погляд, є інвестиційна безпека, яка визначає здатність держави відтворювати науково-